

Umsögn
um frumvarp til laga
um breyting á Þjóðminjalögum, nr. 107/2001
(Þskj. 435 – 382 mál)

Þór Hjaltalín, minjavörður Norðurlands vestra

Það sem mestum tíðindum sætir í frumvarpi þessu er 4 grein þess, þar sem kveðið er á um minjaverði og flutning þeirra frá Fornleifavernd yfir til Þjóðminjasafns. Ákvæði þetta snertir í raun í grundvallaratriðum hvernig minjavarslan skuli skipulögð til framtíðar. Undirritaður, ásamt minjaverði Norðurlands eystra og minjaverði Austurlands sendu inn athugasemdir til menntamálanefndar (dags. 2. des. 2002) og er þar í stuttu máli gerð grein fyrir viðhorfum okkar. Ég vil hins vegar nota tækifærið hér til að hnykkja á ýmsu sem ég vona að geti orðið lagasmíðum að gagni.

Minjavarsla á Íslandi hefur tekið verulegum breytingum síðasta áratuginn. Munar þar mest um ný skipulagslög og lög um mat á umhverfisáhrifum framkvæmda. Skylt er lögum samkvæmt að skrá og taka tillit til minja þegar svæði eru skipulögð og er mikilvægt fyrir minjavörslu og sveitarstjórnir að eiga um það gott samstarf. Sömuleiðis þarf minjavarslan að eiga gott samstarf við aðila sem standa í framkvæmdum af ýmsu tagi og má sem dæmi nefna Vegagerðina, orkufyrirtæki, skógræktarfélag og ekki sist bændur almennt, svo dæmi sé tekið. Þetta aukna stjórnsýslu- og leiðbeiningarhlutverk tók sífellt meira rúm á undirmannaðri fornleifadeild Þjóðminjasafnsins og oft var erfitt að sinna því sem skyldi. Það var því stigið mikið framfaraskref í minjavörslu þegar ráðnir voru landshlutaminjaverðir til að m.a. taka að sér þessi verkefni úti á landsbyggðinni. Þeir rækta persónuleg tengsl við sveitarstjórnir og framkvæmdaraðila hver á sínu svæði auk þess sem þeir með tímanum byggja upp mikilvæga þekkingu á því minjasvæði sem þeir starfa á. Með nýjum þjóðminjalögum nr. 107/2001 voru það einmitt þessi verkefni sem Fornleifavernd ríkisins skyldi fara með, í raun framkvæmd þjóðminjalaga. Það var því engin tilviljun að minjaverðir voru taldir eiga best heima á þeirri stofnun. Þetta er eitt megin hlutverk minjavarða úti á landi og ef það fellur niður vegna þeirra lagabreytinga sem nú liggja fyrir þá tel ég þetta ekki til góðs fyrir minjavörsluna í landinu. Minjaverðir verða að hafa skýrt umboð til að fara með þessi verkefni. Ef hægt er að tryggja það með einhverjum hætti (t.d. í reglugerð), hvort heldur þeir eru á Fornleifavernd eða Þjóðminjasafni, þá þarf ekki að hafa frekari áhyggjur af þessum flutningi. Sú spurning hlýtur hins vegar að vakna hvernig þetta geti orðið í framkvæmd ef minjaverðir færast yfir á Þjóðminjasafn. Eitt megin markmið þjóðminjalaga nr. 107/2001 var að skilja á milli stjórnsýsluhlutverks Þjóðminjasafnsins og rannsókna, með því að setja á stofn Fornleifavernd ríkisins. Ef minjaverðir eiga nú sem starfsmenn Þjóðminjasafns að fara með stjórnsýslu (þ.e. verkefni Fornleifaverndar), er Þjóðminjasafnið þá ekki á ný komið beggja vegna borðs, þ.e. sem leyfisveitandi og umsagnaraðili og sem framkvæmdaraðili? Það sem ég óttast mest við flutning minjavarða yfir til Þjóðminjasafns eru þær lagaflækjur og óvissa sem af þeirri breytingu getur orðið.

Þó að verkefni Fornleifaverndar séu óþrjótandi úti á landi, þá þrengdist starfssvið minjavarða töluvert eftir að Þjóðminjasafninu var skipt upp. Mikilvægir málaflokkar, sem minjaverðir höfðu áður afskipti af, urðu útundan. Með framkomnu frumvarpi núna er leitast við að ráða bót á því og er það fagnaðarefni. Í mínum huga er hins vegar til mun einfaldari leið til þess og ég vil mæla eindregið með. Hún er sú að sameina þessar „örstofnanir“ sem fara með minjavörslu í landinu undir eina sæmilega burðuga stofnun – Minjavernd ríkisins. Þessi stofnun færi þá með minjavernd (útiminjar) og stjórnsýslu en Þjóðminjasafn Íslands væri höfuðsafn á sviði safnamála. Nú nýlega varð til stofnun, Umhverfisstofnun, þar sem ýmsar stofnanir voru sameinaðar, þar sem fyrrum forstöðumenn voru gerðir að sviðsstjórum og er þar komið gott fordæmi. Undir *Minjavernd ríkisins* ættu eftirfarandi verkefni að heyrja:

- Fornleifavernd ríkisins og öll verkefni hennar. Þar með talið gripir í kirkjum (útiminjar), enda næg þekking fyrir hendi á þessari stofnun til að annast um þessa gripi, bæði sagnfræðingar, fornleifafræðingar og forvörður. Svo er auðvitað hægast fyrir þá stofnun sem hefur net starfsmanna úti um landið að sjá um þessa gripi, og ekki síst þegar þeir eiga að sjá um kirkjubyggingarnar og kirkjugarðana.
- Húsafríðunarnefnd ríkisins. Minjaverðir hafa einnig ýmsar skyldur í sambandi við framkvæmd laga um húsafríðun.
- Húsasafn Þjóðminjasafnsins (útiminjar). Eitt megin hlutverk „Minjaverndar ríkisins“ væri að fást við hús og verndun þeirra. Þar verður því mesta þekkingin. Sömuleiðis eru þessi hús dreifð um land allt og í raun sjálfsagt að íslenska ríkið noti þessa starfsmenn sína (minjaverði), til að hirða um þessar eigur sínar úti á landi. Auk þess eru skilin milli fornleifa og húsa (sérstaklega torfbæja) oft á tíðum óljós.
- Örnefnastofnun. Minjaverðir ættu að láta söfnun örnefna til sín taka. Örnefnaskrár stofnunarinnar eru einnig einn mikilvægasti grunnur að skráningu fornleifa.

Þessi skipting milli safnastarfssemi og minjavörslu eru mjög í anda þeirra þjóðminjalaga sem sett voru (107/2001), en að mínu mati (úr því ákveðið var að skipta Þjms. upp með þessum hætti) þá var skrefið aldrei tekið til fulls. Markmiðið var að skilja stjórnsýsluna frá annarri starfssemi safnsins, en það hefði átt að ganga alla leið og búa til burðuga minjavörslu og stjórnsýslustofnun. Með því væri jafnframt búið að sameina á einn stað öll mikilvægustu verkefni minjavarða úti á landi og einfalda hlutina verulega gagnvart þeim. Skilin eru skýr; milli *stjórnsýslu* og *leyfisbundinna rannsókna* og svo *inniminja* og *útiminja*.

Það sem fellur undan minjavörðunum er þá fyrst og fremst það sem heyrir undir almenna safnastarfssemi, en þar er þörfin e.t.v. minnst, því þeim málaflokki er ágætlega sinnt af byggðasöfnum í landinu. Verkefni minjavarða á minjasvæðunum væru mjög víðtæk og einmitt á þeim sviðum þar sem þörfin er mest. Þó að minjaverðir fari með stjórnsýslu, þá verður ekki eina hlutverk þeirra að vera einhverskonar „minjalöggur“. Sjálfur get ég nefnt ýmisskonar rannsóknarverkefni sem ég vinn að um þessar mundir sem starfsmaður Fornleifaverndar, t.d. skrif í ritröðina *Kirkjur Íslands*, rannsóknir í tengslum við úttekt friðlýstra minja, byggingasögulega rannsókn á Nýjabæ á Hólum, úrvinnsla neyðarrannsókna í

Keldudal í Skagafirði, svo fátt eitt sé nefnt. Sömuleiðis myndi umhirða og umsýsla með húsum taka töluverðan tíma. Minjavarsla felur í sér rannsóknir á ýmsum sviðum, sömuleiðis í tengslum við skipulagsmál, merkingar minjastaða og fleira. Verkefni eru í raun óþrjótandi, en minjaverðir geta orðið mikil lyftistöng í menningarmálum á landsbyggðinni, m.a. í tengslum við skipulag menningartengdar ferðaþjónustu.

Við aðrar greinar frumvarpsins geri ég ekki athugasemdir.

Glaumbæ, 14. janúar 2003

Þófr Hjaltalín

Minjavörður Norðurlands vestra.